

KOMPARATIVNI POGLED NA IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA

Primljeno: 5. septembar 2012.

*Veljko Delibašić**

advokat iz Beograda

NEFORMALNI ZATVORSKI SISTEM U BRAZILU

Apstrakt: Autor u radu prikazuje neformalni zatvorski sistem koji postoji u Brazilu. U uvodnom delu ukazuje se na dva paralelna sistema u ustanovama za izvršenje kazne lišenja slobode i drugih sankcija institucionalnog karaktera – formalni i neformalni. Govoreći o poslednjem, najpoznatija i jedna od najmoćnijih organizacija tog tipa u Brazilu jeste Prva Komanda Glavnog grada, koja prevashodno deluje na teritoriji države Sao Paulo. Imajući sve vreme na umu stanje u Srbiji, tj. činjenicu da podaci o sličnim organizacijama kod nas ne postoje, ali da se postavlja pitanje da li je prihvatljivo da se zatvorenici na sličan način organizuju u cilju poboljšanja životnih uslova, gde bi bile granice dozvoljenog delovanja i da li takvo organizovanje država treba da sprečava i sankcioniše, autor kroz nekoliko poglavlja razmatra postavljena pitanja.

Ključne reči: Brazil, neformalni zatvorski sistem, Prva Komanda Glavnog grada, Srbija.

1. UVOD

Kazna lišenja slobode danas čini osnovu represivne politike suzbijanja kriminaliteta u najvećem broju država. U ustanovama za izvršenje kazne lišenja slobode i drugih sankcija institucionalnog karaktera postoje dve jasno izdiferencirane grupe ljudi, koje su dijametralno različite, sa različitim društvenim položajem, ulogama i drugim statusnim i sličnim elementima, koji su i normativno određeni u okviru zatvorske institucije. Osoblje zatvorske administracije pripada formalnom sistemu ustanove, koji uključuje u sebe sve službe i mehanizme koji su neophodni za funkcionisanje ustanove, kao i normativni sistem koji omogućuje postizanje cilja koji stoji pred njom. Pored formalnog sistema, postoji i poseban sistem odnosa među osuđennicima, koji se naziva neformalni sistem, koji može imati veće reperkusije na funkcionisanje formalnog sistema, pa je stoga veoma značajno izučavati sve elemente tog sistema i koristiti rezultate istraživanja u svrhe adekvatnog organizovanja izvršenja kazne lišenja slobode.

U većini zemalja Južne Amerike u zatvorima formirane su organizacije zatvorenika koje imaju svoja pravila ponašanja za čije kršenje su propisane stroge kazne. Ove organizacije ne sakrivaju svoje postojanje, a deklarišu se da se bore za prava zatvorenika i poboljšanje uslova života u ovim ustanovama. S tim u vezi, često su predstavnici

* veljkodelibasic@open.telekom.rs

tih organizacija u pregovorima sa predstavnicima formalnog sistema, a organi vlasti ne poriču postojanje ovih organizacija i neophodnost da se sa njima ponekad i pregovara. Najpoznatija i jedna od najmoćnijih organizacija tog tipa u Brazilu je Prva Komanda Glavnog grada – P.C.C., koja deluje uglavnom na teritoriji države Sao Paulo.

U Srbiji u ovom trenutku nema podataka da postoje slične organizacije niti da se njihovo formiranje priprema. Međutim, postavljaju se pitanja da li je dozvoljeno i da li je prihvatljivo da se zatvorenici organizuju u obliku neke organizacije koja bi imala za cilj poboljšanje uslova u kojima žive, gde bi bile granice dozvoljenog delovanja tih organizacija i da li takvo organizovanje država treba da sprečava i sankcioniše i u kojoj meri, ili formiranje takvih organizacija treba blagovremeno da usmeri u željenom pravcu, kako ne bi došlo do formiranja organizacija u zatvorima koje bi, pored borbe za poboljšanje uslova života u zatvoru, za cilj imale i vršenje krivičnih dela. Da bi se došlo do odgovora na ova pitanja, poželjno je proučiti organizacije koje su formirane u zatvorima na tlu Južne Amerike, tim pre što su se neki oblici društvenog organizovanja, koji su se prvi put pojavili na ovom kontinentu prekopirali i sada postoje i u našoj zemlji. Primer za to je formiranje i dobro organizovanje navijačkih grupa, koje u Srbiji, delujući po ugledu na slične ili iste grupe u Južnoj Americi, pored društveno korisnih i prihvatljivih delatnosti ponekad deluju destruktivno ugođavajući ne samo velika materijalna dobra, nego često i telesni integritet drugih ljudi pa čak i njihove živote.

2. MERE ZA SUZBIJANJE KRIMINALITETA

Kriminalitet je negativna društvena pojava kojom se povređuju ili ugrožavaju značajna društvena ili individualna dobra. Zbog toga se u svakom društvu preduzimaju odgovarajuće mere za suzbijanje kriminaliteta, koje su po svojoj prirodi različitog karaktera. Neke od njih usmerene su na otklanjanje uzroka koji dovode do kriminaliteta i one se u teoriji najčešće nazivaju preventivnim merama ili merama prevencije kriminaliteta. Te mere se mogu preduzimati na širem društvenom planu, prema neodređenom broju lica, kao što su, na primer, mere usmerene na poboljšanje materijalnih uslova života ljudi, podizanje opšteg obrazovanja i kulturnog nivoa građana, razvijanje osećanja odgovornosti kod građana, izgrađivanje društvenog morala i slično. To su opšte preventivne mere. Odgovarajuće mere za sprečavanje kriminaliteta mogu se preduzimati i s obzirom na neku konkretnu situaciju, kao što je izdvajanje dece iz porodice koja štetno utiče na njihov razvoj, podvrgavanje lečenju lica koje je sklono upotrebi alkohola ili opojnih droga, zatim određene mere socijalnog staranja itd. To su posebne preventivne mere. Značaj preventivnih mera, kako opštih tako i posebnih, u suzbijanju kriminaliteta je veliki. One su usmerene na stvaranje takvih društvenih uslova koji destimulativno deluju na vršenje krivičnih dela, odnosno kojima se otklanjaju stanja i situacije koji mogu da utiču na pojedince da vrše krivična dela. Jednom rečju, merama prevencije treba da se spreči da do kriminaliteta uopšte dođe.¹

Pored preventivnih mera, društvo se u borbi protiv kriminaliteta služi i krivičnim sankcijama, koje predstavljaju sredstvo za ostvarivanje zaštitne funkcije krivičnog prava koja je osnovni cilj i svrha postojanja krivičnog prava u celini. Ta se zaštita ostvaruje

1 N. Srzentić i dr. /1997/., *Krivično pravo Jugoslavije*, Beograd, str. 333.

predviđanjem određenih ponašanja kao krivičnih dela i propisivanjem krivičnih sankcija za ta dela, kao i kroz primenu krivičnog prava, odnosno izricanjem propisanih sankcija učiniocima krivičnih dela. Osim suzbijanja kriminaliteta kao karakteristike suštinskog, materijalnog karaktera, krivične sankcije moraju posedovati i neke druge obavezne elemente. Iako u teoriji postoji shvatanje da zbog njihove heterogenosti nije moguće dati jedan zajednički, opšti pojam krivičnih sankcija, to se ipak može učiniti polazeći od onih elemenata koji nisu sporni. Može se reći da su krivične sankcije zakonom predviđene represivne mere koje se s ciljem suzbijanja kriminaliteta primenjuju prema učiniocu protivpravnog dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo na osnovu odluke suda donete nakon sprovedenog krivičnog postupka. Elementi, odnosno osnovna obeležja krivičnih sankcija prema tome su: 1) cilj krivičnih sankcija je suzbijanje kriminaliteta; 2) one su po svojoj prirodi represivne mere; 3) primenjuju se prema učiniocu protivpravnog dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo; 4) moraju biti predviđene zakonom; 5) primenjuju ih, odnosno izriče sud; 6) izriču se u krivičnom postupku.²

3. KAZNA KAO KRIVIČNA SANKCIJA

Iako je danas sistem krivičnih sankcija proširen i obogaćen i drugim vrstama sankcija, kazna je i dalje ostala najvažnija krivična sankcija. Mada je bilo određenih kriminalnopolitičkih nastojanja da se kazna u potpunosti zameni nekim drugim krivičnim sankcijama ta nastojanja, ukoliko ih je uopšte moguće realizovati, nisu opravdana. Krivično pravo je nezamislivo bez kazne, odnosno ono bi bez nje sasvim promenilo svoj karakter. Zato danas ne postoji ni jedna država koja bi bila spremna da se liši kazne kao voljnog pričinjavanja određenog zla učiniocu krivičnog dela.³ I pored značajnih osporavanja opravdanosti prisustva kazne u humano orijentisanim krivičnopravnim i šire, kriminalnopolitičkim konceptima, ova mera je osnov kaznene politike zakonodavca u svim savremenim državama. Uz ovu konstataciju nužno je istaći da je kazna, od perioda kada je bila jedina, do savremenih sistema u kojima je samo jedna od više propisanih sankcija, pretrpela suštinsku transformaciju u samom svom biću, u sadržini, kao i u svrsi sa kojom se propisuje, izriče i primenjuje.⁴

Pojam kazne sadrži u osnovi iste, odnosno slične elemente kao i opšti pojam krivičnih sankcija. Razlike se pretežno uočavaju u pogledu načina ispoljavanja obaveznih elemenata tog pojma. Tako, prema materijalno-formalnom pojmu kazna je zakonom predviđena represivna mera koja se u cilju suzbijanja kriminaliteta primenjuje prema učiniocu krivičnog dela na osnovu odluke suda nakon sprovedenog krivičnog postupka. Najvažnija razlika u ovom pojmu u odnosu na pojam krivičnih sankcija, jeste što se ovde kao pretpostavka za primenu kazne traži da je učinjeno krivično delo. Drugim rečima, neophodna pretpostavka za primenu kazne jeste da je učinjeno delo koje sadrži sve obavezne elemente koji se traže za postojanje krivičnog dela, pa i krivicu, koja ulazi u objektivno-subjektivni pojam krivičnog dela. Štaviše, za razliku od nekih drugih krivičnih sankcija, kazna se bez krivice u savremenom krivičnom pravu

2 Z. Stojanović /2010/: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2010, str. 245.

3 Z. Stojanović, *op.cit.*, str. 248.

4 LJ. Radulović /1999/: *Kriminalna politika, politika suzbijanja kriminaliteta*, Beograd, str. 100-101.

ne može ni zamisliti. Krivica je i suštinski vezana za kaznu, jer kazna bez krivice znači negaciju krivičnog prava i kršenje njegovih osnovnih načela.⁵

Još od antičkog doba postavlja se pitanje opravdanja i svrhe kazne. Pitanjem opravdanja kazne, osim teoretičara krivičnog prava, bavili su se i mnogi filozofi. Dve najvažnije grupe teorija su utilitarističke i retributivističke. Prve opravdanje kazne vide u njenoj nužnosti i korisnoj funkciji koju ona obavlja za društvo a to je suzbijanje kriminaliteta. Druge polaze pre svega od moralne odgovornosti i opravdanje kazne vide u retribuciji koja polazi od ideje srazmernosti i ideje pravednosti.⁶

U tesnoj vezi sa osnovima za opravdanje kazne jeste i pitanje svrhe kažnjavanja, s tim što to pitanje ima i svoj praktični značaj, tj. ono pored svog teoretskog aspekta ima veliki značaj za primenu krivičnog prava, pre svega za oblast odmeravanja kazne. U pogledu svrhe kažnjavanja formirale su se tri teorije. Prema apsolutnoj teoriji svrha kazne je vraćanje zla za učinjeno zlo, odnosno sama je sebi cilj. Kazna je retribucija, odmazda za učinjeno krivično delo i ova teorija odgovara retributivističkom pristupu kod opravdanja kazne. Danas, apsolutna teorija, bar kada je u pitanju nauka krivičnog prava, pripada prošlosti. Relativna teorija svrhu kazne vidi u suzbijanju vršenja krivičnih dela, odnosno prevenciji. Ta prevencija može biti kako generalna, tako i specijalna. Naime, kazna za cilj može imati vršenje uticaja na potencijalne učinioce, kada je reč o generalnoj prevenciji, ili na učinioca koji je već učinio krivično delo, kada se radi o specijalnoj prevenciji. U okviru i jedne i druge teorije razlikuje se veći broj varijanti. Najzad, mešovita teorija smatra da je svrha i jedno i drugo, dakle i prevencija i retribucija. Međutim, iako je kazna po samom svom biću i retribucija, to još ne znači da odmazdi treba svesno težiti. Mešovite teorije sadrže u sebi izvesnu kontradikciju jer je teško istovremeno vršiti i pravednu odmazdu i ostvarivati društveno korisne ciljeve kaznom. Teško je zamisliti jednu mešovitu teoriju u kojoj bi obe svrhe bile ravnopravne.⁷

4. KAZNA LIŠENJA SLOBODE I POJAVA PRVIH ZATVORA

Ako se apstrahuje onaj period u razvoju ljudskog društva kada su smrtna kazna i telesno kažnjavanje bili osnovni vid društvenog reagovanja na nedozvoljena ponašanja pojedinaca, kazna lišenja slobode bila je vekovima unazad osnovna i najčešće primenjivana krivična sankcija prema punoletnim učiniocima krivičnih dela. Ona je to i danas, jer bez obzira na to što je obim njene primene znatno smanjen sa uvođenjem u sistem krivičnih sankcija novih, tzv. parapenalnih mera čiji je smisao upravo zamena kazne lišenja slobode, sudska praksa i danas u ovoj sankciji vidi najpogodniju meru u politici suzbijanja kriminaliteta punoletnih lica, kada se to čini primenom represivnih mera. U tom smislu moglo bi se reći da, bez obzira na određene prigovore koji se stavljaju ovoj sankciji, ona danas čini osnovu represivne politike suzbijanja kriminaliteta u najvećem broju država, a i teorija krivičnog prava ne dovodi u ozbiljnu sumnju opravdanost postojanja i primene ove sankcije.⁸

5 Z. Stojanović /2010/, *op.cit.*, str. 248.

6 Z. Stojanović /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd, 2006, str. 174.

7 Z. Stojanović. /2006/, *op.cit.*, str. 174.- 175.

8 LJ. Lazarević /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd, str. 165-166.

Pojava prvih zatvora se ne poklapa sa nastankom kazne lišenja slobode. Lišavanje slobode kao kazna se pojavljuje znatno kasnije od pojave zatvora. Naime, zatvaranje ljudi je poznato od najstarijih vremena, ali je takvo zatvaranje služilo samo za to da se učinioci krivičnih dela čuvaju od bekstva do suđenja ili do izvršenja neke druge kazne. Međutim, nastanak prvih kaznenih zavoda u neposrednoj je vezi sa pojavom kazne lišenja slobode u registru krivičnih sankcija. Krajem XVIII i početkom XIX veka kazna lišenja slobode javlja se kao posebna mera u registru krivičnih sankcija, a sa njom i zatvori kao ustanove za njeno izvršenje. Tradicionalno, kao razlozi pojave ove kazne i njenog brzog usvajanja kao sredstva za kontrolu kriminaliteta u građanskom društvu navode se: 1) humanističko nastojanje da se nađe zamena za brutalne smrtne i telesne kazne; 2) promena u skali društvenih vrednosti, jer već samo oduzimanje slobode počinje da se doživljava kao dovoljna kazna za najveći broj krivičnih dela; 3) industrijalizacija i urbanizacija izmehnile su odnos prema kažnjavanju koji je imao seoski čovek, tako da se umesto ubijanja ili sakaćenja zločinca, traži njegovo zatvaranje kako bi bio kontrolisan i disciplinovan.⁹

Uvođenje kazne zatvaranja predstavljalo je ogroman napredak u odnosu na Stari i Srednji vek, ali je ono već u prvim decenijama njenog postojanja otvorilo niz problema od kojih je osnovni bio pitanje organizovanja njenog izvršenja. Zatvori su postali mesta za mučenje osuđenih, za uništavanje njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja. Pretrpane i prljave prostorije, odsustvo čistog vazduha i svetlosti nisu omogućavali ni minimum higijenskih uslova. Epidemije su bile česte, kao i masovno umiranje. Pored higijenskih i zdravstvenih uslova, očajnom stanju prvobitnih zatvora doprinosio je i sistem zajedničkog izdržavanja kazne. Svi osuđenici zatvarani su bez ikakve selekcije u zajedničke prostorije za sve vreme izdržavanja kazne. Time su različite kategorije zatvorenika, nejednake stepena moralne pokvarenosti i društvene opasnosti stavljane u uslove zajedničkog življenja i međusobnog uticaja. Zdravi i bolesni, mladi i stari, okoreli kriminalci i slučajni učinioci izdržavali su kaznu u istoj prostoriji, što je dovodilo do kriminalne zaraze, odnosno negativnog uticaja među njima, pa su zatvori postali legla poroka i razvrata i „univerziteti zločina“ iz kojih su ljudi izlazili gori nego što su u njih ušli. Takođe, veliki problem je bilo i zatvorsko osoblje koje je bezosećajno i okrutno sprovodilo krajnje surov i nehuman postupak. Nije biralo sredstva da od osuđenika i članova njihovih porodica iznudi novac ili bilo šta drugo. Kada je država, s ciljem smanjenja troškova za zatvore, odlučila da ohrabri privatne preduzetnike da pomognu njihovo izdržavanje, to je dovelo do „iznajmljivanja osuđenika“, pa su preduzetnici dobili mogućnost da ih najsurovije eksploatišu uz minimalno ulaganje. Celodnevno angažovanje zatvorenika na najtežim poslovima bilo je skoro besplatno, što je, uz mnogobrojne druge zloupotrebe koje je pomagala korumpiranost uprave zatvora, dodatno otežavalo uslove života osuđenih lica.¹⁰

Ovakvo stanje u zatvorima bilo je izloženo kritici od strane mnogih pisaca ali je najoštriju kritiku učinio Džon Hauard u Engleskoj. On se smatra najvećim reformatorom zatvora XVIII veka, a njegovi sledbenici su bili Mirabo u Francuskoj i Bentam u Engleskoj. Treba istaći, da sve do pojave Hauarda nisu postajali nikakvi sistemi izvršenja kazne zatvora, već se ova sankcija sprovodila u tzv. zajedničkim zatvorima. Oštre kritike ovakvog zajedničkog zatvora od strane Hauarda i njegovih

9 Đ. Ignjatović /2000/: *Kriminologija*, Beograd, str. 280-281.

10 Đ. Ignjatović /2000/, *op.cit.*, str. 281-282.

sledbenika dovele su do pojave sistema u izvršenju kazni lišenja slobode. To su bili sledeći sistemi: 1) čelijski ili filadelfijski sistem; 2) oburnski sistem ili sistem ćutanja; 3) progresivni sistem; 4) irski sistem; 5) makonokijev ili bodovni sistem.¹¹

Ako se posmatra pređeni put u razvoju penoloških ideja, može se konstatovati da su se u XIX veku te ideje najviše prelamale i sukobljavale. Na taj način, XIX vek se može označiti kao važna prekretnica u razvoju penoloških ideja. To je razumljivo jer je ovaj period i inače karakterističan po velikim ideološkim previranjima koja su bila u tesnoj vezi sa burnim razvojem prirodnih i društvenih nauka. Raznolikost i međusobna isprepletenost penoloških ideja dovela je do mnogih eklektičkih rešenja koja su ponekad bila i konfuzna, tražeći istovremeno ostvarenje suprotnih ciljeva. To najbolje pokazuju eklektičke teorije o svrsi kazne koje traže da kazna istovremeno postigne i ciljeve odmazde i zastrašivanja i ciljeve društvene rehabilitacije. Svi problemi vezani za izvršenje kazne lišenja slobode koji su bili aktuelni u XIX veku, ostali su aktuelni i u XX veku.¹² Ni XXI vek, za sada, nije doneo neki veliki napredak u rešavanju tih problema. Pri tome, treba imati u vidu da se problemom izvršenja kazne lišenja slobode bavila međunarodna zajednica i da je na tom planu donet veliki broj dokumenata, od kojih su najvažniji Standardna minimalna pravila UN o postupanju sa zatvorenicima iz 1955. godine i Evropska pravila o zatvaranju iz 1987. godine.¹³

Kada je reč o lišenju slobode, treba podsetiti i na to da organi formalne socijalne kontrole, u koje spadaju i organi zaduženi za izvršenje krivičnih sankcija, kršenjem, odnosno nepoštovanjem propisa vrše viktimizaciju lica koja su učinila ili za koja postoji osnovana sumnja da su učinila krivično delo, pa su zbog toga na izdržavanju kazne lišenja slobode ili u pritvoru. Na taj način ova lica postaju žrtve, koje su po definiciji lica čija su dobra ili prava neposredno povređena ili ugrožena izvršenjem krivičnog dela, odnosno kršenjem međunarodno priznatih normi o ljudskim pravima.¹⁴

5. TRENUTNO STANJE U ZATVORIMA

Od postanka prvih zatvora do danas stanje u njima se drastično popravilo, ali se i pored toga teško može reći da je na zadovoljavajućem nivou. U većini zemalja doneti su propisi u cilju poboljšanja uslova života u zatvorima, koji su rezultat međunarodnih konvencija i obaveza koje iz njih proističu. Međutim, problem je u tome što se dobar deo tih propisa ne primenjuje, odnosno odredbe koje se odnose na uslove koje moraju da ispunjavaju zatvori u pogledu veličine ćelija, obavezne šetnje i drugih prava zatvorenika se ne poštuju a odredbe kojima se zabranjuje svaki oblik mučenja zlostavljanja ili fizičkog kažnjavanja zatvorenika se često krše. Na primer, u Posebnoj pritvorskoj jedinici u Okružnom zatvoru u Beogradu, stražari su kod P. D.¹⁵ pronašli

11 D. Atanacković /1988/: *Penologija*, Beograd, str. 76-79.

12 D. Atanacković /1988/: *ibid.*, str. 86-88.

13 Više o međunarodnim izvorima prava izvršenja krivičnih sankcija vidi: Đ. Ignjatović /2006/: *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Beograd, str. 21-71.

14 Đ. Ignjatović /2011/: *Žrtve krivičnogopravnog sistema, Pravni život, broj 9, tom I*, Beograd, str. 184-188.

15 Protiv P. D. vodi se postupak pred Višim sudom u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K. Po1. broj 154/2010

mobilni telefon, zbog čega je odveden u samicu. U toku noći u njegovu samicu je ušlo više stražara sa fantomkama na glavi i prebilo ga upotrebom gumenih palica. Nakon što je vraćen u grupnu ćeliju, pritvorenik iz drugog sudskog postupka D. N.¹⁶ konstatovao je da nikada u životu nije video tako pretučenog čoveka, koji je jedva davao znake života, pa su, zbog ozbiljnosti povreda koje je P. D. imao, ostali pritvorenici tražili da se pozove lekar, što su stražari iz nove smene i učinili. Povodom ovog događaja nikada nije sproveden postupak radi utvrđivanja odgovornosti onih koji su u njemu učestvovali. Samo kao još jedan u nizu primera može poslužiti i podatak koji iznosi K. M.¹⁷ na glavnom pretresu od 29.11.2011. godine, da se dve i po godine nalazi u samici koja je veličine pet kvadratnih metara. Interesantno je da sudsko veće po čijem rešenju se ovaj čovek nalazi u pritvoru, kojem je ova činjenica saopštena nije ništa preduzelo da se takvo stanje promeni.

Kada su u pitanju zatvori u Brazilu, situacija ni tamo nije na zadovoljavajućem nivou. Zatvori su prepuni a zvanični statistički podaci pokazuju da je u decembru 2010. godine bilo ukupno u 445.705 osoba u nekom od zatvora. Ovaj broj obuhvata one osobe koje se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i one koje se nalaze u pritvoru, odnosno koje još nisu pravnosnažno osuđene. U tom trenutku, s obzirom na ukupne zatvorske kapacitete, u Brazilu je nedostajalo 164.624 mesta. Ovom broju treba dodati i podatak da se u tom trenutku u pritvorima u Sekretarijatu za javnu bezbednost nalazilo 50.546 osoba a da su policijski pritvorski kapaciteti 16.755, što znači da je i tu nedostajalo 33.791 mesto. Dakle, u decembru 2010. godine u Brazilu je bilo ukupno 496.251 osoba lišena slobode a nedostajalo je ukupno 198.415 mesta. Kada je u pitanju država Sao Paulo, u decembru 2010. godine bilo je ukupno 163.676 osoba lišenih slobode a nedostajalo je 64.681 mesto, dok je u državi Rio de Ženeiro bilo ukupno 25.514 osoba lišenih slobode a nedostajalo je 1.495 mesta.¹⁸

Što se tiče strukture zatvorenika, najveći broj zatvorenika izvršio je ili je pokušao da izvrši neko od krivičnih dela protiv imovine, zatim neko od krivičnih dela u vezi sa zloupotrebama opojnih droga ili neko od krivičnih dela protiv života i tela. Tako u celom Brazilu od ukupnog broja izvršenih krivičnih dela u decembru 2010. godine, 57,43 % su krivična dela protiv imovine, 18,50 % su krivična dela u vezi sa opojnim drogama, 7,94 % su krivična dela protiv života i tela dok se 16,13 % odnosi na sva ostala krivična dela. U državi Sao Paulo od ukupnog broja izvršenih krivičnih dela u decembru 2010. godine, 50,43 % su krivična dela protiv imovine, 24,84 % su krivična dela u vezi sa opojnim drogama, 11,85 % su krivična dela protiv života i tela dok se 12,88 % odnosi na sva ostala krivična dela. Slična je situacija i u državi Rio de Ženeiro gde od ukupnog broja izvršenih krivičnih dela u decembru 2010. godine, 56,98 % su krivična dela protiv imovine, 23,73 % su krivična dela u vezi sa opojnim drogama, 9,40 % su krivična dela protiv života i tela dok se 9,89 % odnosi na sva ostala krivična dela.¹⁹

16 Protiv D. N. vodi se postupak pred Višim sudom u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K. Po1. broj121/2010

17 Protiv K. M. vodi se postupak pred Višim sudom u Beogradu, Posebno odeljenje za organizovani kriminal K. Po1. broj225/2010

18 <http://portal.mj.gov.br/data/Pages/MJD574E9CEITEMIDC37B2AE94C6840068B1624D28407509CPTBRNN.htm>, od 16.11.2011. godine.

19 *Ibid.*

Pritvorenik N. G., koji je u pritvoru u zatvoru u Itaiu²⁰, opisuje ćeliju u kojoj se nalazi kao prostoriju veličine šesnaest kvadratnih metara, od kojih su dva kvadrata klozet. U toj ćeliji ima deset zatvorenika a šest kreveta, tako da četvrica spavaju na podu. Istovremeno naglašava da je hrana loša i svakog dana ista.²¹ Ovakva situacija u zatvoru u Itaiu u direktnoj je suprotnosti sa odredbama Rezolucije broj 14, od 14. novembra 1994. godine, koja je objavljena u Službenom glasniku Brazila 02. decembra 1994. godine.²² Četvrto poglavlje ove Rezolucije, članom osam, stav dva, propisano je pravo svakog zatvorenika na individualni ležaj sa posteljinom u skladu sa održavanjem minimalnih uslova higijene i komfora.

Inače, Rezolucija broj 14 od 14. novembra 1994 je jedan od najvažnijih akata kojim se reguliše postupak sprovođenja mere, odnosno kazne lišenja slobode u Brazilu. Ona propisuje minimalno neophodne uslove i pravila u tretiranju zatvorenika, uključujući principe Jedinствене deklaracije o ljudskim pravima, kao i onih međunarodnih sporazuma i konvencija kojih je Brazil potpisnik i koji se primenjuju bez rasnih, socijalnih, seksualnih, političkih, lingvističkih ili bilo kojih drugih razlika. U ovom aktu su propisana osnovna pravila u tretiranju zatvorenika, kao i zagarantovana prava i uslovi života u zatvorima, poput prava na ishranu, fizičku aktivnost, zdravstvenu zaštitu, socijalnu i pravnu pomoć, rad itd. Između ostalog, propisano je i obavezno fizičko razdvajanje osuđenih i neosuđenih zatvorenika.²³

6. FORMALNI I NEFORMALNI SISTEM U ZATVORIMA

U ustanovama za izvršenje kazne lišenja slobode i drugih sankcija institucionalnog karaktera postoje dve jasno izdiferencirane grupe ljudi, koje su dijametralno različite, sa različitim društvenim položajem, ulogama i drugim statusnim i sličnim elementima, koji su i normativno određeni u okviru zatvorske institucije. Osoblje zatvorske administracije pripada formalnom sistemu ustanove, koji uključuje u sebe sve službe i mehanizme koji su neophodni za funkcionisanje ustanove, kao i normativni sistem koji omogućuje postizanje cilja koji stoji pred njom. Shvaćen u tom smislu, formalni sistem se javlja i razvija kao kompleksan sistem koji je u stanju da funkcionalno obavlja svoje zadatke, odnosno da sprovodi izvršenje krivičnih sankcija. Pomoću njega se postižu određeni ciljevi u ustanovi, koji su određeni od strane društva i predviđeni u normativnom sistemu.

20 Grad Itai je udaljen od Sao Paula oko 350 km, i u ovom zatvoru su smešteni uglavnom strani državljani. U leto 2011. godine u ovom zatvoru je boravilo oko dvadesetak državljanina Srbije. Tačan broj nije moguće utvrditi jer su neki od zatvorenika posedovali dvojna državljanstva pa se ne zna da li među onima koji nisu prijavili srpsko državljanstvo ima ljudi iz Srbije. Takođe, brazilske vlasti sumnjaju da je jedan broj zatvorenika pokazao lažne pasoše, kako oni koji negiraju srpsko državljanstvo tako i oni koji se predstavljaju za Srbe. Zatvorenici ovog zatvora koji imaju srpsko državljanstvo, koji su razgovarali sa autorom, tvrde da ne pripadaju ni jednoj organizaciji koja deluje u zatvorima ali da dobrovoljno poštuju pravila ponašanja, koja ove organizacije propisuju, jer je to u njihovom interesu, u tom smislu što im to znatno olakšava boravak u zatvoru.

21 N. G. je uputio pismo autoru 28. septembra 2011. godine a pismo je stiglo u Beograd tek 01. novembra 2011. godine. Poređenja radi, pisma, koja ne šalje zatvorenik, iz Brazila stižu u Srbiju u proseku za pet dana.

22 Resolucao No14, de 11 de Novembro de 1994, Publicada no DOU de 02.12.1994.

23 <http://www.arp.org.br/legislacao.php?i=7&chave=1&tipo=2>, od 27.11.2011. godine.

U okviru ustanove se nalaze i osuđenici koji predstavljaju svet za sebe, koji se tu zadržavaju određeno vreme, u cilju izvršenja kazne lišenja slobode. Taj svet živi posebnim životom u okviru jedne veštački stvorene zajednice, koju ne biraju sami osuđenici, već im je ona određena od strane nadležnih organa. Živeći u uslovima formalno regulisanog ponašanja, među osuđenima se stvaraju razni posebni međusobni odnosi, na jednom ograničenom prostoru, i razvijaju neformalni šablони ponašanja, koji se javljaju uglavnom kao reakcija na lišenje slobode i uslove života u ustanovi. Na toj osnovi se stvara, pored formalnog sistema, i jedan posebni sistem odnosa među osuđenima, koji autori nazivaju „neformalnim sistemom“, što on u stvari i jeste, a koji može imati veće reprekusije na funkcionisanje formalnog sistema, pa je stoga veoma značajno izučavati sve elemente tog sistema i koristiti rezultate istraživanja u svrhe adekvatnog organizovanja izvršenja kazne lišenja slobode.²⁴

7. NASTANAK PRVE KOMANDE GLAVNOG GRADA (P.C.C.)

Nastanku organizacije Prva Komanda Glavnog grada (P.C.C.) doprinelo je loše stanje u zatvorima u Brazilu, koje se ogledalo prvenstveno u lošim uslovima života za same zatvorenike, prenatrpanosti zatvora, materijalnoj nemaštini, nasilju i zloupotrebi svih oblika autoriteta, koja se sastojala u mučenju, prebijanju i maltretiranju zatvorenika. Uz to, lošem stanju u zatvorima doprinosilo je i odsustvo zaštite prava zatvorenika koju propisuju međunarodne konvencije u oblasti izvršenja kazni lišenja slobode, kao što su pravo na rad, usavršavanje, školovanje, dostojan tretman, pravna i socijalna pomoć. Dodatni problem je bio i nerazdvajanje onih koji su bili na izdržavanju kazne zatvora od onih osoba koje su u pritvoru čekale završetak suđenja.

Pored ovakvog stanja u zatvorima, prema mišljenju većine upućenih u zatvorski sistem u Brazilu, nastanku organizacije P.C.C., u velikoj meri doprineo je i događaj koji se odigrao u zatvoru Karandžiru (Casa de Detencao do Carandiru) u Sao Paulu, poznat po nazivu „Masakr u Karandžiruu“. Za vreme jedne pobune u zatvoru, u oktobru 1992. godine, koja nije imala nasilni karakter, pa samim tim nije bila neophodna intervencija policije, ipak je doneta odluka da se upotrebi sila u cilju gušenja pobune. Zatvorenici koji su shvatili da se priprema napad, pobacali su kroz prozore hladno oružje koje su posedovali u nameri da pokažu da se unapred predaju, odnosno da neće pružati nikakav otpor, a neki su na prozore svojih ćelija istakli belu zastavu u znak predaje. Međutim i pored toga, specijalne snage bezbednosti Tropa de Choque, poznate po svom nasilnom delovanju izvršile su napad i ubile veliki broj zatvorenika. Prema zvaničnoj verziji događaja ubijeno je 111 (sto jedanaest) zatvorenika, dok na strani policije i čuvara nije bilo žrtava. Međutim, ovakvu verziju događaja dovode pod sumnju sami zatvorenici koji tvrde da je žrtava bilo daleko više i da su leševi odneti kontejnerima za smeće i pre nego što je zvanična istraga o samom događaju počela.

To što sam masakr u zatvoru Karandžiruu nikada nije u potpunosti istražen ne treba da čudi, jer kada je reč o zatvorskim pobunama i nasilju među osuđenima i nad njima, treba imati u vidu činjenicu da su zatvorski uslovi jedan od odlučujućih

24 M. Milutinović /1992/: *Penologija*, Beograd, str. 173-174.

faktora koji dovode do pobuna i smrti zatvorenika. Zbog toga penitencijarni radnici i pravosudna administracija u većini zemalja, pa tako i u Brazilu, izbegavaju da pomognu istraživanje ovih pojava, jer se i u jednom i u drugom slučaju može na posredan način postaviti pitanje ako ne njihove odgovornosti, ono svakako doprinosa. To, međutim, ne sme da sprečava naučnike da pokažu živ i neprestan interes za njihovo proučavanje. Takvu aktivnost im olakšava činjenica da se same zatvorske pobune teško mogu sakriti. Eskalacija nasilja do kojeg dolazi, odlučnost koju često pokazuju pobunjenici, stradanje nedužnih pojedinaca i ogromna šteta izaziva veliki interes javnog mnjenja. Iako pobunjenici najčešće ističu da i na taj način žele da skrenu pažnju društva na svoj položaj i uslove života, u tome uglavnom ne uspeavaju. Javnost se zadovoljava osudom nasilja ne želeći ni da sasluša razloge revolta.²⁵ S obzirom na to da se nakon masakra u Karandžiru ništa nije promenilo, odnosno da je javnost samo osudila prekomernu upotrebu sile, mnogi smatraju da je nastank organizacije P.C.C. u dobroj meri motivisan željom zatvorenika da se takva tragedije više nikada ne ponovi.

Tačan datum i okolnosti pod kojima je nastala organizacija P.C.C. nije moguće utvrditi jer o tome postoje različiti i kontradiktorni podaci. Prema jednoj verziji P.C.C. je osnovana 1989. godine u ustanovi za pritvor Karandžiru (Carandiru). Po drugoj verziji sve se dogodilo 1991. godine u zatvoru Ararakuara (Araraquara) a postoji i verzija da organizacija vodi poreklo od ostalih zatvorskih gangova pod nazivom Crna Zmija (Serpente Negra) i Ratnici Davida (Guerreiros de David). Verzija po kojoj je organizacija nastala za vreme jedne fudbalske utakmice navodi se kao tačna u zatvorskoj populaciji, čemu je prevashodno doprinela knjiga Jozino J., *Cobras e Lagartos*, Rio de Janeiro, 2004, koja je nekoliko meseci po objavljivanju cirkulisala po zatvorima. Iznenađuje brzina kojom su zatvorenici napustili ranije teorije o nastanku P.C.C.-a i prihvatili objavljenu verziju iz knjige kao jedinu pravu.²⁶

U skladu sa ovom verzijom, osam zatvorenika pritvorske jedinice u Taubateu (Taubate), 31. avgusta 1993. godine, stvorilo je organizaciju P.C.C. Prema kazivanju jednog od osnivača ove organizacije, oni su, prvobitno formirali fudbalski klub, radi učestvovanja na šampionatu u fudbalu koji se organizovao u zatvoru i dali su mu ime Prva Komanda Glavnog grada (Primerio Comando da Capital), ili skraćeno P.C.C.²⁷ Ovo ime je izabrano jer su članovi tima bili iz glavnog grada (misli se na Sao Paulo, prim. aut.), dok je većina zatvorenika u Taubateu bila iz unutrašnjosti, koji su oformili tim pod nazivom Komanda Seljaka (Comando Caipira). Međutim, na polovini šampionata došlo je do svađe pa su članovi fudbalskog tima P.C.C. odlučili da u toku utakmice ubiju dvojicu zatvorenika koji su igrali za tim Komanda Seljaka, što su i učinili, tako što su ih na fudbalkom igralištu prebili na smrt. Kako bi se zaštitili od kazne izvršene od strane stražara, a koja bi se sastojala u prebijanju, članovi fudbalskog tima P.C.C.-a, kako sam osnivač kaže, stvorili su kriminalnu organizaciju pod istim nazivom sa ciljem da se bori protiv nepravde koja se odigrava u zatvorskom sistemu.

25 Đ. Ignjatović /2000/, *op.cit.*, str. 300.

26 K. Biondi /2010/: *Junto e misturado, uma etnografia do PCC*, Sao Paulo, r. 69.

27 Nakon formiranja organizacije, pored skraćenice P.C.C. u upotrebi je i skraćenica kojom se označava organizacija a koja u stvari predstavlja numeričku oznaku i sastoji se od brojeva 15.3.3. Do ovog broja se došlo tako što se pratio redni broj slova u alfabetu, pa tako broj 15. odgovara slovu P, a broj 3. slovu C.

Tako je osam ljudi osnovalo kriminalnu organizaciju P.C.C., koja se nekoliko godina kasnije pretvorila u najveću kriminalnu frakciju u zemlji.²⁸

S obzirom na to da je prvobitni razlog za ovakvo organizovanje bila zaštita od kazne koju bi nad članovima fudbalskog tima P.C.C. izvršili stražari, interesantno je navesti podatke koje je izneo jedan od osnivača organizacije P.C.C. u svojim pismima, u kojima tvrdi da je tokom izdržavanja zatvorske kazne premešten devetnaest puta iz zatvora u zatvor i da je prilikom tih premeštaja prošao kroz dvanaest različitih ustanova. U većini od njih je po dolasku bio prebijan i mučen kako bi se upoznao sa „pravilima ponašanja“. Prema njegovim rečima, bio je prebijan gvozdanim cevima, drvenim štapovima, pesnicama a bio je i na „papagajevom štapu“ (Papagajev štap je metod za mučenje, gde je zatvorenik okrenut glavom ka zemlji, ostavljen da visi sa vezanim nogama za drvo. Pri tome je potpuno go, i u takvom položaju, osim što je pesničen i šutiran, izložen je i elektro šokovima.). Takođe, navodi i da je u jednom od tih zatvora proveo dane bez spavanja jer su stražari pustili škorpije u njegovu ćeliju.²⁹ I ostali osnivači P.C.C.-a prolazili su kroz slične oblike torture. Veliki strah od ponovnog mučenja, koje ih je čekalo, sigurno je u dobroj meri doprineo da se kod njih stvori želja da se organizovanjem zaštite od torture. Postavlja se pitanje, da li bi taj strah kod njih postojao a samim tim i da li bi se kod njih stvorila želja za takvim organizovanjem da nad njima prethodno nije vršena bezrazložna tortura, odnosno da li bi oni posegli za formiranjem ove organizacije da je postojala iole realna šansa da za delo koje su počinili odgovaraju samo u okvirima zakona, koji svakako ne dopušta mučenje zatvorenika. Da bi se došlo do odgovora na ovo pitanje morala bi se izvršiti daleko opsežnija istraživanja koja bi se zatim prezentovala u znatno obimnijem radu od ovog.

Stvaranje organizacije P.C.C. za mnoge osuđenike značio je završetak jednog doba u kome je postojao rat svih protiv svih i gde su vladala pravila „svako za sebe“ i „jači pobeđuje“. Do tog trenutka fizički obračuni su bili uobičajena pojava, pri čemu je svaka banalnost bila dovoljan razlog da se sukob reši borbom pomoću noževa, u kojoj najčešće jedna strana izgubi život. Seksualno nasilje je takođe bila normalna i česta pojava, a da bi se seksualni napad izbegao u većini slučajeva napadnuti je morao da ubije napadača. U tom slučaju, napastvovano lice bi odgovaralo za još jedno krivično delo, ovog puta za ubistvo. Zatvorenici su otimali jedan od drugog predmete, počev od toaletnog papira pa do same ćelije, kako bi ih prodavali onima koji do njih nisu mogli da dođu putem sile.³⁰ Proklamovanjem strogih pravila ponašanja između članova same organizacije ali i unutar zatvora uopšte, od strane organizacije P.C.C., kao i određivanjem izuzetno strogih i surovih sankcija za kršenje ovih pravila, stanje u zatvorima se u potpunosti promenilo, tako da se takvi zločini između samih zatvorenika danas dešavaju prilično ratko. Većina zatvorenika smatra da je za takvo stanje zaslužna stroga kaznena politika koja se sprovodi nad prekršiocima neformalnih pravila ponašanja.³¹

28 F. Souza /2007/: *PCC a fraccao*, Sao Paulo, r. 305.

29 F. Souza, *ibid.*, r. 304.

30 K. Biondi, *op.cit.*, r. 71.

31 Autor je u više navrata službeno boravio u Brazilu i obavio veliki broj razgovora sa advokatima, zatvorskim osobljem i licima koja su bila ili su još uvek zatvorenici, kako muških tako i ženskih, zatvora u Brazilu, prvenstveno u državi Sao Paulo. Na taj način prikupio je veći broj podataka koji se prezentuju u ovom radu.

Nakon svog formiranja u muškom zatvoru, organizacija P.C.C. je svoje delovanje vrlo brzo proširila i na ženske zatvore, prvenstveno u državi Sao Paulo. Danas po pitanju neformalnog sistema u zatvorima u Brazilu gotovo i da nema razlike između muških i ženskih zatvora. Organizacija ima neprikosnovenu vlast unutar neformalnog sistema, pravila ponašanja su stroga a sankcije su identične. S tim u vezi, treba reći da prilikom kažnjavanja onih koji se ne pridržavaju pravila, pripadnice organizacije P.C.C., po pitanju surovosti u izvršenju kazni, ni malo ne zaostaju za svojim muškim kolegama.³²

Pored organizacije Prva Komanda Glavnog grada, koja je najpoznatija i jedna od najmoćnijih, u brazilskim zatvorima postoje i druge slične organizacije. Neke od njih su: Crvene Trupe (Falange Vermelha), organizacija nastala u zatvoru Veliko Ostrvo (Presidio de Ilha); Crvena Komanda (Comando Vermelho) i Crvene Trupe, dve grupe formirane u zatvoru Bangu 1 (Bangu 1); Podmladak Crvene Komande (Comando Vermelho Jovem), organizacija koja je formirana od strane Crvene Komande, sastavljena od ljudi koji ne poznaju ni jedan drugi rečnik osim rečnika nasilja i koja je odgovorna za najnasilnija delovanja izvršena u Rio de Ženeirou; Treća Komanda (Tercero Comando), takođe formirana u zatvoru Bangu 1, kao odgovor na Crvenu Komandu i sačinjena je od onih koji se nisu slagali sa delovanjem Crvene Komande, a za nju se tvrdi da je veoma uticajna van samih zatvora, odnosno da vlada u trideset četiri favele; Sledbenici Satane (Seita Satanica), organizacija koja je nastala u zatvorima u Sao Paulou i Avareu a sklopila je pakt o uzajamnoj saradnji sa P.C.C.-om; Demokratska Komanda za Slobodu (Comando Democratico pela Liberdade – CDL), nastala u zatvoru u Avareu; Revoluciona Brazilska Komanda Kriminala (Comando Revolucionario Brasileiro da Criminalidade – CRBC), opoziciona organizacija P.C.C.-u, nastala u Guarulhosu (Guarulhosu).³³

8. STATUT PRVE KOMANDE GLAVNOG GRADA (P.C.C.)

Nakon što je organizacija P.C.C. formirana sa njenim osnivačima su počeli da saraduju i ostali zatvorenici. U cilju da se što bolje organizuju i na taj način izbegnu maltretiranja kojima su bili podvrgnuti u zatvorskom sistemu, a da u isto vreme regulišu odnose među samim zatvorenicima, kako bi se izbegla međusobna maltretiranja stvoren je Statut organizacije P.C.C. Osnovna teza izražena u Statutu je da svi moraju da se ujedine, jer na kraju krajeva svi dele istu situaciji, kako bi se uspostavio jedan

32 Po pitanju neformalnog sistema u zatvorima, slična je situacija i u drugim državama Južne Amerike. Dvojica bivših zatvorenika, koji su svoje kazne izdržali u zatvorima u Boliviji, pružili su autoru podatke o postojanju sličnih organizacija i u ovoj državi. Posebno su istakli da su i sami bili zaprepašćeni surovošću kojom se sprovode kazne za sitnije prekršaje pravila koja propisuje neformalni sistem. Naime, u tom slučaju, krivac prolazi kroz špalir drugih zatvorenika, koji ih besomučno prebijaju štapovima, gumenim palicama, nogama i rukama. Za teže prekršaje izvršava se smrtna kazna. Istovremeno, u zatvorima u kojima su se nalazila ova dva bivša zatvorenika, novcem je moglo da se kupi bukvalno sve, od raznoraznih potrošnih predmeta, preko kreveta, odnosno ćelije, pa sve do statusa osobe koju ne treba dirati, odnosno koja je pod zaštitom organizacije.

33 Do navedenih podataka autor je došao u razgovoru sa dvojicom advokata iz Sao Paula i jednim advokatom iz Brazilije.

dostojanstven tretman zatvorenika. Statut ima šesnaest tačaka kojima su određeni osnovni ciljevi organizacije i osnovna pravila ponašanja za njene članove, kao i neke osnovne sankcije za povrede Statuta, a on glasi:

1. Odanost, poštovanje i solidarnost Partiji iznad svega.
2. Borba za slobodu, pravdu i mir.
3. Ujedinjenost u borbi protiv nepravde i nasilja u zatvorima.
4. Doprinos onih koji su na slobodi braći u zatvorima, putem angažovanja advokata, slanjem novca, pomaganjem familija i učestvovanjem u spašavanju (misli se na organizovanje bekstva iz zatvora, prim. aut.).
5. Poštovanje i solidarnost sa svim članovima Partije da se ne bi događali unutrašnji sukobi. Onaj koji bude prouzrokovao sukob u samoj organizaciji u pokušaju raskola bratstva biće isteran i odbačen od strane Partije.
6. Ni u kom slučaju ne koristiti Partiju kao takvu u rešavanju ličnih problema sa osobama van zatvora jer je partijska ideja iznad svakog ličnog interesa. Međutim, Partija će biti odana i solidarna sa svojim članovima kako oni ne bi trpeli nikakvu vrstu neravnopravnosti ili nepravde u svojim spoljašnjim sukobima.
7. Onaj koji je na slobodi „dobro situiran“, a zaboravlja da pomaže braću u zatvoru, biće osuđen na smrtnu kaznu, bez mogućnosti praštanja.
8. Članovi Partije moraju da daju dobar primer i da budu sleđeni i zbog toga Partija ne dozvoljava da se događaju: pljačke, silovanja i iznude unutar zatvorskog sistema.
9. Partija ne odobrava laži, prevare, zavist, sujetu, lažne optužbe, sebičnost, lične interese, već istinu, vernost, čovečnost, solidarnost u zajedničkim interesima za dobrobit svih, jer mi smo jedan za sve i svi za jednog.
10. Svaki pripadnik mora da poštuje red i disciplinu Partije. Svako će dobiti onoliko koliko mu to zaslugom pripada. Mišljenje svakoga će biti saslušano i poštovano, ali će definitivna odluka pripadati osnivačima Partije.
11. Prva Komanda Glavnog grada – P.C.C., osnovana 1993. godine, sa ciljem da spreči dalja maltretiranja i nepravde u pritvorskoj jedinici Taubate, ima za apsolutni moto: „Sloboda, pravda i mir“.
12. Partija ne odobrava međusobno rivalstvo između članova, ni takmičenja za ulogu vođe u Partiji, jer svaki član Partije dobro poznaje svoju ulogu u okviru iste, koja mu je dodeljena u skladu s njegovim sposobnostima.
13. Moramo ostati ujedinjeni i organizovani kako bismo izbegli da se ponovo dogodi masakr sličan ili gori od onog koji se odigrao u pritvorskoj jedinici 02. oktobra 1992. godine, kada je 111 (sto jedanaest) zatvorenika ubijeno na kukavički način, masakr koji neće nikada biti zaboravljen u Brazilu. Jer mi iz Komande ćemo protresti sistem i naterati vlast da promeni nehumane uslove u zatvorima u smislu nepravdi, mučenja i masovnih ubijanja po zatvorima.
14. Ovog momenta, prioritet Komande je da natera guvernera države da zatvori pritvorsku jedinicu u Taubateu, odakle su potekli seme i koreni Komande, posle mnogih nepobedenih bitaka i nakon mnogo patnje usled nehumanosti i mučenja.

15. Polazeći od Centralne Komande Glavnog grada, partijskog generalštaba države, po uputstvu će se sprovesti organizovane i simultane akcije u svim kaznenim ustanovama u državi, u ratu bez predaha i bez granica, do konačne pobeđe.

16. Najvažnije od svega je da nas niko neće zadržati u ovoj borbi jer se seme Komande rasejalo po celom zatvorskom sistemu države (misli se na državu Sao Paulo, prim. aut.), a takođe smo uspeli da se raširimo i van njenih granica. Uz mnoge žrtve i gubitke, uspeli smo da se organizujemo na državnom nivou, a na duže staze, sa istim ciljem, i na nacionalnom nivou. Poznajemo svoju snagu kao i snagu našeg moćnog neprijatelja, ali smo spremni, ujedinjeni, a jedan ujedinjeni narod nikada ne može biti pobeđen.

SLOBODA! PRAVDA! MIR! P.C.C. „UJEDINJENI POBEĐUJEMO“³⁴

9. AKTIVNOSTI ORGANIZACIJE P.C.C.

Uprkos svojoj popularnosti unutar zatvora, za zvaničnu vlast Brazila organizacija P.C.C. nije postojala. Prva reakcija zvanične vlasti na aktivnosti organizacije P.C.C. bila je njeno prikrivanje, odnosno negiranje njenog postojanja. Za vreme jedne pobune u zatvoru, u septembru 1997. godine, glavni sekretar zatvorske administracije, koji je do tada apsolutno negirao postojanje ove organizacije, uverio se u njeno postojanje jer je za vreme kolektivne izjave za štampu, u pozadini, na prozoru zatvora, bila istaknuta zastava sa skraćenicom P.C.C. I pored toga, tek 1999. godine, posle jednog organizovanog bekstva uhapšenih, policiji je naloženo da se sprovede istraga. Na kraju istrage, krajem 2000. godine, policija se uverila u postojanje i snagu P.C.C.-a ali je vlast i dalje nastavila da tretira ovu organizaciju kao jednu omanju grupu zatvorenika, bez ikakvog delovanja i sa malim uticajem među zatvorenicima. Međutim, ipak je odlučeno da se lideri organizacije premeste u druge zatvore van države Sao Paulo. Ukoliko je plan vlasti bio da se oslabi P.C.C., rezultati su bili upravo obrnuti. Premeštanjem lidera organizacije omogućeno je širenje P.C.C.-a van granica države Sao Paulo i njeno povezivanje sa sličnim frakcijama u drugim državama Brazila a posebno sa Crvenom Komandom (Comando Vermelho), u Rio de Ženeirou. Tek nakon velike pobune u zatvorima, s početka 2001. godine, koja predstavlja prvu veliku akciju organizacije P.C.C., vlasti u Brazilu zvanično priznaju postojanje P.C.C.-a u zatvorima u Sao Paulou. Tokom juna 2001. godine, javni tužilac proglašava P.C.C. za kriminalnu organizaciju, i to u vreme kada njeni članovi više i ne pokušavaju da ostanu anonimni, već naprotiv koriste svaku priliku da propagiraju organizaciju i njenu skraćenicu P.C.C.³⁵

Pobuna koja se odigrala u dvadeset devet zatvora u Brazilu, tokom februara 2001. godine, u kojoj je učestvovalo oko dvadeset osam hiljada zatvorenika, bila je organizovana od strane Prve Komande Glavnog grada, i nazvana je Megapobuna. Najvažnija pobeda koju su u ovoj akciji izvojevali zatvorenici bila je dozvola da ih jednom nedeljno, tačnije vikendom, posećuju bračni drugovi u cilju održavanja porodičnih odnosa, što uključuje i održavanje seksualnih odnosa. Naime, bračni ili vabračni drug

34 F. Souza, *op.cit.*, r. 11-13.

35 K. Biondi, *op.cit.*, r. 69.-73.

može posetiti tokom vikenda zatvorenika i sa njim boraviti u krugu zatvora i u samoj ćeliji. Seksualni odnosi se odvijaju u ćeliji, tako što se zatvorenici međusobno dogovore i ćeliju koriste u tom cilju, naizmenično ili se sam seksualni čin odigrava na krevetu koji je zaklonjen improvizovanim paravanom. S tim u vezi treba reći da je zahvaljujući ovoj dozvoli, kao i zabrani silovanja zatvorenika koju propisuje P.C.C., u zatvorima u Brazilu gotovo iskorenjena, ranije dosta česta pojava, da se zatvorenici međusobno siluju.

Najmasovnija pobuna, koja je takođe bila u organizaciji P.C.C.-a, odigrala se u maju 2006. godine, u osamdeset četiri zatvora, od kojih je deset bilo van granica države Sao Paulo. Ova pobuna nazvana je Druga megapobuna, a specifičnost ove pobune je u tome što je, istovremeno sa pobunom u samim zatvorima, izvršen veliki broj napada van zidina zatvora, uglavnom na predstavnike državnih organa. Posle Druge megapobune, ako je do tad i postojala sumnja u moć P.C.C.-a, odnosno ako se postavljalo pitanje da li se njen uticaj prostire i van zidina zatvora, postalo je potpuno jasno da je njena delatnost raširena i na područje van zatvora.

Organizacija P.C.C. zatvorenike koji se nalaze u zatvorima pod njenom kontrolom smatra i naziva „rođakom“, i ukoliko on poštuje pravila ponašanja spremna je da mu pomogne u svakom eventualnom problemu. Zatvorenik koji svojim ponašanjem zasluži i zbog toga bude predložen od pripadnika organizacije, činom „krštenja“ postaje pripadnik organizacije i od tog trenutka od „rođaka“ postaje „brat“. Sama organizacija ima piramidalnu strukturu, tako da pripadnici nižeg reda ne poznaju pripadnike višeg reda, što onemogućava eventualnu akciju policije u pravcu otkrivanja nalogodavaca za određenu aktivnost. Naredbe, obaveštenja i preporuke potiču od „kule“, što pripadnici organizacije nazivaju „pozdrav“. S obzirom na to da pozdrav ne stiže od čoveka – zatvorenika, nego od kule, a da se nikada ne zna tačno koji zatvorenici sačinjavaju kulu, pozdravi se prihvataju bez kompleksa koji bi mogli da se jave kod pojedinaca kada bi naredba poticala od indetifikovanog zatvorenika. Time se omogućava da se naređenja izvršavaju bez pogovora, što u velikoj meri olakšava funkcionisanje same organizacije.

Postoje i oni zatvorenici kojima nije dozvoljen pristup u zatvore koje kontroliše P.C.C., koji se nazivaju „stvar“. U pitanju su izvršioi krivičnih dela koja ni sama organizacija P.C.C. ne odobrava, u koja spadaju silovanje, krivična dela protiv članova porodice, zločini protiv dece i sl. Takođe, zabranjen je pristup i članovima drugih suparničkih organizacija, izdajnicima koji saraduju sa organima vlasti ili su obavljali zanimanja koja su povezana sa državnim aparatom u koja spadaju policajci, tužioci, sudije, stražari i sl. Ovi zatvorenici, iz razloga bezbednosti, kako im ne bi bio ugrožen život, obavezno se upućuju u posebni deo zatvora koji je odvojen od dela u kome se nalaze ostali zatvorenici.

Pre pojave P.C.C.-a bilo je uobičajeno da stražari zatvora i zatvorenici razmenjuju međusobno usluge jedni drugima, ali s formiranjem organizacije, ova pojava je iskorenjena i jedini kontakt između stražara i zatvorenika je posredstvom „braće“, odnosno pripadnika P.C.C.-a. Zahvaljujući ovom načinu komunikacije sprečava se da neko od zatvorenika nanese štetu drugom zatvoreniku, što bi svakako vodilo ratu među samim zatvorenicima.

10. ZAKLJUČAK

Postojanje neformalnog sistema u zatvorima u Srbiji je pojava koja do sada nije istražena u dovoljnoj meri i tom pitanju u budućnosti treba posvetiti više pažnje. U ovom trenutku, može se sa sigurnošću tvrditi da ni u jednom zatvoru u Srbiji nije formirana organizacija koja bi imala sličnosti sa Prvom Komandom Glavnog grada koja egzistira u zatvorima u Brazilu. Međutim, osim što se u Srbiji nikada nije desila pobuna koja se završila tragedijom poput masakra koji se odigrao u zatvoru Karandžiru, ne bi se moglo sa sigurnošću tvrditi da ne postoje ostali preduslovi za stvaranje jedne takve organizacije. Uslovi u našim zatvorima nisu na zadovoljavajućem nivou, što se ogleda u činjenici da u zatvorima često boravi više zatvorenika nego što je realan kapacitet zatvora, ne poštuju se u potpunosti prava koja su zatvorenicima zagarantovana kako zakonom tako i pravilnicima o kućnom redu u zatvorima i još uvek se dešava da osoblje zatvora upotrebi nepotrebnu silu ili neki drugi oblik mučenja zatvorenika. Lošim uslovima u zatvoru treba dodati činjenicu da su zatvorenici u Srbiji stvorili svoj neformalni sistem, da uglavnom poštuju pravila ponašanja koja su njime propisana i da se za kršenje tih normi sprovode sankcije, da između njih postoji međusobna solidarnost, kao i da pobune u zatvorima u Srbiji nisu nepoznanica. Sve to skupa čini pogodno tlo za formiranje organizacije koja bi okupljala zatvorenike po ugledu na takve organizacije u Brazilu.

Stvaranje organizacija u Srbiji, koje bi bile kopija Prve Komande Glavnog grada, je nedopustivo i takvu pojavu treba sprečiti iz više razloga. Sami organizatori P.C.C.-a priznaju odnosno proklamuju, a to i nije sporno, da je u pitanju kriminalna organizacija. Bez obzira na neke pozitivne efekte koje ova organizacija postiže, nedopustivo je prihvatiti ili još gore podržati formiranje bilo koje kriminalne organizacije. Jedno od osnovnih pravila koje propisuje Statut P.C.C.-a je međusobno pomaganje zatvorenika prilikom bekstva iz zatvora, a za kršenje normi koje propisuje sama organizacija propisane su sankcije koje se sastoje u brutalnom prebijanju prekišioa ili čak u lišenju života takve osobe. Nedopustivost takvog ponašanja nije potrebno posebno obrazlagati. Međutim, ne sme se zanemariti mogućnost da se tako nešto ipak dogodi, pa u tom kontekstu, treba detaljnije proučiti takve organizacije u Južnoj Americi, otkriti stvarne uzroke njihovog nastanka i pravce delovanja. Istovremeno, treba proučiti mogućnost takvog organizovanja u Srbiji i blagovremeno sprečiti takvu pojavu. Pri tome, postavlja se pitanje da li se može prihvatiti a samim tim i dopustiti neki oblik formalnog organizovanja zatvorenika u organizaciju, koja ne bi bila po ugledu na P.C.C., već bi bila ravnopravni partner sa formalnim sistemom u pravcu iznalaženja rešenja za probleme koji postoje u zatvorima i u pravcu poboljšanja uslova života koji postoje u zatvorima u Srbiji. Ukoliko bi odgovor na ovo pitanje bio pozitivan utoliko bi državni organi trebalo blagovremeno da preduzmu mere koje bi doprinele takvom organizovanju zatvorenika a što bi za rezultat imalo u dobroj meri i doprinos u sprečavanju da se u našim zatvorima stvore organizacije slične Prvoj Komandi Glavnog grada.

LITERATURA

- Atanacković D. /1988/: *Penologija*, Beograd, 1988
 Biondi K. /2010/: *Junto e misturado, uma etnografia do PCC*, Sao Paulo
 Ignjatović Đ. /2000/: *Kriminologija*, Beograd

- Ignjatović Đ. /2006/: *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*, Beograd
- Ignjatović Đ. /2011/: *Žrtve krivičnog sistema, Pravni život, broj 9, tom I*, Beograd
- Lazarević LJ. /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, Beograd
- Milutinović M. /1992/: *Penologija*, Beograd
- Radulović LJ. /1999/: *Kriminalna politika, politika suzbijanja kriminaliteta*, Beograd
- Stojanović Z. /2006/: *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd
- Stojanović Z. /2010/: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd
- Srzić N. i dr. /1997/: *Krivično pravo Jugoslavije*, Beograd
- Souza F. /2007/: *PCC a fraccao*, Sao Paulo

Veljko DELIBAŠIĆ

Lawyer from Belgrade

INFORMAL PRISON SYSTEM IN BRAZIL

SUMMARY

The existence of the informal prison system in Serbia represents a phenomenon which hasn't been explored enough so far and more attention should be dedicated to this question. At this moment, we could acknowledge with certainty that in any prison in Serbia there hasn't been formed any organization which would have some similarities with the First Command of the Capital which exists within prisons in Brazil. However, except of the fact that in Serbia never happened a rebellion which tragic endings like for example the massacre which happened in the prison Karandžir, one can't confirm for sure that there aren't any other prerequisite for creating such of an organization. The conditions in our prisons are not at the satisfying level, which is reflected by the fact that in prisons there is often higher number of prisoners than what is actually the real capacity of the prison, the rights guaranteed to the prisoners by law or by regulations on prison house rules aren't being fully respected, and it still sometimes happens that the prison employees apply unnecessary violence or some other type of prisoners torturing. Bad prison conditions include also the fact that the prisoners in Serbia have created their own informal system, that they mainly do respect rules of behaving which are prescribed by the last mentioned, and that sanctions are being applied for violating these regulations, that there is some mutual solidarity between them, and that rebellions aren't unknown fact within Serbian prisons. All this together creates a fertile soil for the organization to be made and that organization would gather prisoners, as the one existing in Brazil.

Creating of the organizations in Serbia, which would be a copy of the First Command of the Capital, is inadmissible and such type of a phenomenon should be prevented for many reasons. The organizers themselves of P.C.C. admit, or proclaim, and this can not be denied, that this is a criminal organization. Regardless

some positive effects that this organization is achieving, it's inadmissible to except or even worst to support the creation of any kind of criminal organization. One of the main rules prescribed by the Codex of P.C.C. is mutual support of the prisoners during their temptations of escape, and violation of these regulations which are prescribed by the organization itself there are adequate sanctions which consist of brutal beatings or the violator or even taking lives of such of a person. The prohibition of such type of a behavior is not necessary to explain particularly. However, we shouldn't neglect the possibility that such thing could happen anyway, so in that context, these types of organizations in South America should be analyzed more closely, the real causes of their creation as well as their direction of acting should be discovered. At the same time, it should be studied the possibility for creating of this kind of organization in Serbia, and that type of a phenomenon should be prevented in time. Therefore, the question is being posed whether some kind of formal organizing of prisoners in an organization could be accepted and therefore allowed, and which wouldn't emulate the P.C.C., but which would be an equal partner to the formal system in order to find a solution for the problems existing in prisons and in order to improve the life conditions within the Serbian prisons. If the answer to this question would be a positive one, the state organs should take the measures in time which would contribute to this kind of prisoners organizing, and which would have as a result and a contribution to prevent a creation of the organizations similar to the First Command of the Capital within our prisons.

Keywords: Brazil, informal prison system, First Command of the Capital, Serbia.